

ДО ПИТАННЯ ФОРМУВАННЯ АРХІТЕКТУРНОГО СЕРЕДОВИЩА ЧЕРКАС

Денисенко Ю.М., аспірант

Одеська державна академія будівництва та архітектури

Тел.8 (067) 556-04-59; 8 (097) 010-57-27

Денисенко К.В., викладач

Східноєвропейський університет економіки і менеджменту

Тел.8 (097) 010-57-26

Анотація – В статті розглянуті питання актуальності дослідження формування архітектурного середовища Черкас. Черкаси одночасно старовинне і сучасне місто, яке має як негативні, так і позитивні приклади формування активно зростаючого міста на березі великої річки.

Ключові слова – місто, архітектурне середовище, архітектура, дизайн.

Постановка проблеми. Набуття Україною незалежності, перехід від адміністративної економіки до ринкової, активний розвиток бізнесу, реклами, торгових відносин, залучення України до світових процесів, загострення техногенного, екологічного становища, низький рівень культури і моралі суспільства призводить до руйнування деяких позитивних надбань формування життєвого середовища людини, що біли напрацьовані попередніми поколіннями. Поява наприкінці ХХ століття поняття "Дизайн архітектурного середовища" вимагає комплексного підходу до вивчення принципів формування архітектурного середовища в минулому і розуміння цих принципів для сьогодення і майбутнього.

Мета роботи. Виявлення актуальності дослідження формування архітектурного середовища Черкас ХХ – поч. ХХІ ст.

Аналіз останніх досліджень. Аналіз останніх досліджень і публікацій [1, 2, 3, 4] показує зацікавленість дослідників у вирішенні проблем формування архітектурного середовища міста, збереження і регенерації історико-архітектурного спадкоємства, пристосування його до сучасних вимог [5, 6, 7, 8], виявлення особливостей формування архітектури окремих міст і містечок [9, 10].

Завдання роботи. Для досягнення мети поставлені наступні завдання: проаналізувати актуальність дослідження формування архітектурного середовища Черкас, виділити хронологічні межі дослідження і стан дослідженості питання.

1. Актуальність дослідження архітектурного середовища Черкас.

Якщо до кінця ХХ століття художники, архітектори, дизайнери, інженери, ремісники, винахідники, найчастіше вирішували конкретні і окремі завдання згідно своєї специфіки, а цілісна конструкція штучного середовища людини виникала стихійно [1, С.17], за виключенням окремих прикладів ансамблевого рішення престижних об'єктів, то з кінця ХХ століття необхідність комплексного вирішення і створення штучного, дійсно гармонійного людям і природі середовища веде до зближення і інтеграції архітектури, дизайну і інших видів мистецтв, наук і напрямків діяльності людей.

Тому є за необхідне дослідити формування архітектурного середовища міста в різні історичні періоди, з виявленням:

а) особливостей формування архітектурного середовища міста як цілісного комплексу, хаотично- або обмірковано-створеного;

б) особливостей формування в різні історичні періоди, елементів архітектурного середовища: планування, архітектури, благоустрою і предметного наповнення;

в) негативних прикладів і принципів в формуванні архітектурного середовища міста, які бажано не повторювати і не переносити у сьогодення або у майбутнє при формуванні міста, гармонійного людині і природі;

г) позитивних прикладів і принципів в формуванні архітектурного середовища, які були створені стихійно або планово і які можна перенести у сьогодення або у майбутнє при формуванні міста, гармонійної людини і природи.

Перехід до постмодерністських тенденцій у проектуванні, зацікавленість у створенні індивідуальних, характерних для конкретного творця, міста, конкретної країни, нації об'єктів матеріально-культурного призначення, виявлення в умовах тотальної глобалізації у творах національного [11] і індивідуального, підвищує інтерес до історії, етнічних і регіональних особливостей мистецтва, архітектури, дизайну.

Черкащина – географічний центр Середньої Наддніпрянщини, Наддніпрянщина – етнічне й історичне ядро України, земля, яка несе пам'ять і археологічні пам'ятки трипільської і давньоруської культур. Черкаси – адміністративний і культурний центр Черкащини. Місто досить старе (йому понад 700 років) і водночас молоде – спорудження найстаріших будівель датовано кінцем XIX – початком XX століття, а архітектурний образ міста в основі складає регулярне планування Черкас, розроблене архітектором В. Гесте (Ген. план затверджений в 1826 р.) [12, с. 20]. Сучасна забудова міста, яка після 1954 р. (надання місту статусу обласного адміністративного центру перетворила колишнє повітове містечко Київської губернії в красиве сучасне місто.

Досить цікаво дослідити етапи розбудови міста, населення якого за 50 років (після проголошення Черкас обласним центром) зросло у 5 разів, що значно перевищило темпи росту міст такого рангу в Україні [14.с. 4]. Найбільш цікаві архітектурні пам'ятки і приклади благоустрою території міста припадають на 60 – 80-ті роки XX століття, час “розвинутого соціалізму”. Три головні архітектори Черкас: О. Ренькас, В. Холковський, В. Дмитренко показали вірність загальному плану дій, приклад спадкоємності і намагання зробити місто красивим і зручним для його мешканців. “Забезпечення спадковості у здійсненні основних архітектурно-планувальних рішень на протязі кількох десятиріч для розвитку центру міста такого масштабу, особливо в умовах реконструкції – явище досить рідкісне у вітчизняному містобудуванні і може стати методологічною основою для втілення в практику містобудування при формуванні міських центрів такого рангу” [14, С. 4] (переклад з російської).

3. Хронологічні межі дослідження.

До кінця XIX століття будинки в місті споруджувались в основному з недовговічного матеріалу [14]. Тому чисельні війни і смути зтерали місто з обличчя землі. Потім місто відбудовувалось. Так було неодноразово. Лише з кінця XIX ст. почали зводити будинки з цегли. З 1826 року і фактично до кінця XIX століття, поступово, але методично і наполегливо впроваджувався в життя регулярний план міста, розроблений В. Гесте. І на початок XX століття місто вже мало той планувальний містобудівний кістяк, який лежить в основі сучасних Черкас.

Як уже було зазначено, найбільших досягнень в архітектурі і благоустрої міста було саме наприкінці радянського періоду.

З приходом ринкової економіки, активним розвитком торгівельних відносин, всі акценти формування середовища міста були перенесені з благоустрою для зручності і уславлення соціалізму у бік накопичення грошей і розвитку торгівлі будь якою ціною. Це має як позитивні, так і негативні наслідки для населення і формування міського середовища.

Як результат: одне з найзеленіших міст країни перетворюється в “кам'яні джунглі”, вирубуються зелені насадження. Як приклад: “сучасний благоустрій” перед житловим будинком по центральному бульвару Шевченка (квартал між вул. Піонерською і вул. Леніна: для розкриття вітрин нещодавно створених магазинів на першому поверсі житлового будинку, знищуються дерева перед будинком . Мал.1 ілюструє фрагмент

фасаду будинку і прилеглої території, які ще не зазнали реконструкції. Таким було рішення забудови в минулому. Мал.2 зображує фрагмент фасаду з прилеглою територією після реконструкції, а також те, якою стає одна з самих зелених колись вулиць міста – центральна вулиця – бульвар Шевченка.

Мал.1

Мал.2

І тенденція знищення зелених насаджень, “зеленого щита”, “легенів і фільтра” міста стає характерною. І це в той час, коли кількість автомобілів і їх вихлопів, як і викидів виробництва, більшає, екологічний стан гіршає, і зростає захворюваність населення, в тому числі і на онкохвороби.

Зі зміщенням комерційних акцентів руйнуються і гинуть унікальні об’єкти архітектури і середовищного дизайну. Як приклад – готель “Турист” (архітектор Чмутіна Наталія Борисівна). Готель – колишня окраса і один із символів міста, прекрасно вписаний в ландшафт парку 50-річчя жовтня. Сам парк – зразок сучасного ландшафтного проектування – теж знаходиться в незадовільному стані. І прикладів, подібних до описаних, не мало. В цей черговий важкий “перехідний період” “постійно недорозвинутого суспільства” необхідно встигнути дослідити, спробувати захистити, або хоча-б документально зберегти цінні об’єкти архітектури і культури, які заради власної наживи руйнуються владними представниками крупного капіталу, діяльність яких не може в повній мірі контролювати міське управління архітектури, яке є підлеглим цим владним структурам.

3. Стан дослідженості проблеми.

Історію архітектури Черкас досліджували такі автори, як Страшевич В.Б., Соса П.П., Темченко А.Г. та інші. Досліджували історію окремих будинків, вулиць, пам’яток, планування міста. (Найбільше уваги дослідники приділили будівлям початку ХХ століття), але це було більше історичне і краєзнавче дослідження окремих об’єктів архітектурного середовища. На честь святкування 700-річчя Черкас, у 1994 році спеціалістами Київського інституту “Укрпроектреставрація” досить детально була досліджена забудова в історичній частині міста, були виявлені будівлі старовинної забудови, що мають архітектурну цінність. Проведена «історико-архітектурна інвентаризація міста Черкас». Спеціалістами Державного науково-дослідного інституту теорії та історії архітектури і містобудування була проведена НДР «Історико-архітектурний опорний план та зони охорони пам’яток прибережної території м. Черкас» (2000 р.) Але формування архітектурного середовища в цілому, у контексті комплексності: середовище = архітектура + благоустрій з предметним наповненням, не вивчалось. Також не досліджувалось питання формування архітектурного середовища міста і його складових (архітектури і дизайну) кінця ХХ - поч. ХХІ ст.

А цей період також цікавий, тому що Черкаси – місто, яке досить динамічно розвивається, архітектори намагаються в умовах глобалізації створювати власне обличчя міста: відновлюються старовинні будинки, будуються нові, як в сучасних стилях, так і “під

старовину”. Існує необхідність проаналізувати, чи повністю використані історичні, природно-географічні та інші чинники для створення образу міста і зручності проживання і діяльності його жителів і гостей.

Черкаси не мають власної архітектурної школи, але мають потужний потенціал випускників різних архітектурних закладів України, а також випускників ряду дизайнерських вищих навчальних закладів, що існують у місті:

Висновки. Актуальність дослідження формування архітектурного середовища Черкас ХХ століття визначається такими основними положеннями:

1. Архітектурне середовище – система досить складна і поки мало вивчена. Необхідно зробити аналіз хаотичного і спланованого формування архітектурного середовища на різних етапах історичного розвитку міста і, відкинувши негативні принципи і приклади, запропонувати позитивні принципи і приклади для впровадження, де це буде доцільно, в формування сучасних міст, комфортних для людей і гармонійних для природного середовища.

2. Черкаси – одночасно старовинне і сучасне місто, яке динамічно розвивається, має потужний соціально-економічний, містобудівний і художньо-проектний потенціал, має своє обличчя, позитивні і негативні приклади формування активно зростаючого міста на березі великої річки.

3. Черкаси стали містом у повному значенні цього слова лише з середини ХХ століття. До цього образ міста складався з невеликої кількості одно- двоповерхових цегляних будинків заможних міщан і великої кількості одноповерхових будинків сільського типу. Уявляють інтерес для дослідження формування міського середовища початок ХХ століття, коли сформувався планувальний кістяк міста, період з 1954 по 1990 рр., період активної забудови і створення великого сучасного міста, культурного і адміністративного центру області, і пострадянський період, новий етап активного розвитку архітектурного середовища міста, щоб проаналізувати, куди прийшло місто, куди рухається, і спробувати надати рекомендації щодо корекції руху формування сучасного предметно-просторового середовища міста. Тобто ХХ століття – самий визначний період формування архітектурного середовища Черкас.

Хронологічні межі об'єкту дослідження, наближені до нашого часу, можливість консультацій з живими творцями і виконавцями забудови міста, головними архітекторами міста після 1954 р. (надання місту статусу обласного центру, початок активного розвитку міста). Це дає змогу залучити фактологічний матеріал, який буде малодоступним через декілька десятиліть. Цей матеріал може стати цінним науковим підґрунтям для майбутніх дослідників.

Додаткові наукові дослідження архітектурного середовища Черкас можуть стати підґрунтям для: а) виявлення нових цінних об'єктів, які ще не внесені до реєстрів, б) аналізу порушень принципів формування міського середовища, в) розкриття неповного використання історичних, природно-географічних і матеріальних особливостей міста.

4. Архітектура й інші об'єкти матеріальної культури Черкас, які мають свої регіональні і стильові особливості, є невід'ємною складовою культурної спадщини України, підлягають додатковому дослідженню, у контексті цілісного міського середовища: містобудівного планування, архітектури, благоустрою, предметного наповнення. Комплексне дослідження формування архітектурного середовища Черкас ХХ (початку ХХІ) століття проводиться вперше. До цього проводились фрагментарні дослідження об'єктів архітектури, містобудівного планування і історії архітектури.

ЛІТЕРАТУРА

1. Шимко В.Т. Архитектурно-дизайнерское проектирование. Основы теории. – Москва: Архитектура – С, 2005. – 296 с.;
2. Ексарева Н.М., Завалишина А.А. Гуманизация архитектурного пространства // Проблемы

- теории и истории архитектуры Украины. Сборник научных трудов АХИ ОГАСА. Выпуск 7. – Одесса: Астропринт, 2007. – С. 139-141;
3. Кадурин А.О., Менделенко А.С. Видеоэкология в архитектуре //Проблемы теории и истории архитектуры Украины. Сборник научных трудов АХИ ОГАСА. Выпуск 7. – Одесса: Астропринт, 2007. – С. 147-151;
  4. Токар В.А. О формах в пространстве архитектурной среды //Проблемы теории и истории архитектуры Украины. Сборник научных трудов АХИ ОГАСА. Выпуск 7. – Одесса: Астропринт, 2007. – С. 62-67;
  5. Бевз М.В. Архітурно-містобудівне середовище центру історичного міста: ергономічний аспект //Вісник ХДАДМ. – Харків, 2005. - №8. – С. 3-19;
  6. Бевз М.В. Історичні елементи дизайну міського середовища при роботах з регенерації заповідних архітурних комплексів центрів міст //Вісник ХДАДМ. – Харків, 2005. №9. – С. 8-19;
  7. Бевз М.В. Історичне місто, як об'єкт збереження і регенерації //Проблемы теории и истории архитектуры Украины. Сборник научных трудов АХИ ОГАСА. Выпуск 7. – Одесса: Астропринт, 2007. – С. 105-119;
  8. Нагорний П.А. Дизайн архітурного середовища історичних кварталів міста. Автореферат дисертації на здобуття наукового ступеня кандидата архітури. – Харків. – 2004. – 23 с.;
  9. Режеп В.Е., Шлапак М.Е. Архитектурно-градостроительные аспекты города Бельцы до начала XX в. //Проблемы теории и истории архитектуры Украины. Сборник научных трудов АХИ ОГАСА. Выпуск 7. – Одесса: Астропринт, 2007. – С. 75-81;
  10. Сапунова М.Ю., Мельник А.Э. “Обыкновенная судьба” архитектурного наследия с. Покровское //Проблемы теории и истории архитектуры Украины. Сборник научных трудов АХИ ОГАСА. Выпуск 7. – Одесса: Астропринт, 2007. – С. 187-192;
  11. Даніленко В.Я. Дизайн України в світовому контексті художньо-проектної культури XX століття (національний та глобалізаційний аспекти). Автореферат дисертації доктора мистецтвознавства. – Львів, 2006. – 36 с.
  12. Кілессо С.К. Черкаси (історико-архітурний нарис). – Київ: Видавництво “Будівельник”. 1966. – 60 с.;
  13. Фільваров Г. Формирование городской среды центра г. Черкасы //Градостроительство, №5, 1999.
  14. Дмитренко В.І. Містобудівельні джерела формування центру Черкас //Особняк, № 3 (26) 2002 р. – С. 11.